

PUBLICYSTYKA

Prorok Smarzowski

Film *Kler* to rachunek sumienia robiony „ludziom o bezczelnych twarzach” — s. 44

IDEE

Sztuczna inteligencja

Jakie wyzwania stawia przed religiami? Czy Bóg wysłucha modlitw robotów? — s. 50

OPOWIADANIE

Stary człowiek

Anny Arno: „Tydzień temu wyjął pierwszy tom Prousta. Czytał z rosnącą irytacją” — s. 74

KULTURA

Pisma na piśmie

Po co nam w dobie internetu drukowane czasopisma literackie i kulturalne? — s. 84

ZNAK

M I E S I Ą C Z N I K

Nr **763**

CENA: 19,90 zł | VAT 5% (W PRENUMERACIE: 13 zł)
GRUDZIEŃ (12) 2018

Jak zmienia się dziś rozumienie przyjaźni? W czym tkwi jej siła? Czy przyjaciele mogą nam zastąpić rodzinę? Odpowiadają: **Jacek Filek, Katarzyna Growiec, Justyna Czechowska, Julia Fiedorczuk i Tove Jansson** — s. 4–33

Przestrzeń przyjaźni

MĄDROŚĆ CZŁOWIEKA GÓR

UNIWERSALNE MYŚLI KSIĘDZA TISCHNERA

MĄDRY
PREZENT
NA ŚWIĘTA

MIŁOŚĆ ❖ DIALOG ❖ PRZYJAŹŃ ❖ NADZIEJA

znak

ZNAK

1

Dominika Kozłowska

Sprzyjać przyjaźni

ODKRYCIE PRZYJAŹNI DLA FILOZOFII ZAWDZIĘCZAMY Arystotelesowi. Według Stagiryty jest ona jedną z najważniejszych ludzkich spraw. Zaangażowanie intelektualne, etyka obywatelska i przyjaźń składają się na pełnię dojrzałego, etycznego życia. Intuicje greckiego filozofa rozwinął Ciceron. „Przyjaciół to jakby moje drugie »ja«” – pisze. Jego dzieło pt. *Leliusz, czyli rozmowa o przyjaźni* jest jednym z niewielu traktatów filozoficznych w całości poświęconych temu fenomenowi. Przyjaźń jest cnotą, co oznacza, że pielęgnowanie tej więzi sprzyja wzajemnemu doskonaleniu się. Dzięki przyjaźni, relacji z drugim „ja” staję się lepszym człowiekiem, żyję dojrzałym życiem. Jeśli przyjaźń jest cnotą, oznacza to również, że podobnie jak inne etyczne dyspozycje może być przez nas kształtowana. Inaczej niż w przypadku pozostałych cnót, już jako dzieci posiadamy umiejętność nawiązywania przyjaźni. Ważne, aby tę zdolność rozwijać również w dorosłym życiu.

Wraz z nadejściem chrześcijaństwa przyjaźń zyskała szerszy wymiar. Jezus, przyjaciel „celników i grzeszników”, wskazał, że może ona przekraczać wszelkie społeczne podziały. Jak pisał Benedykt XVI w encyklice *Deus caritas est*, to nie samo chłodne zainteresowanie wspólnymi sprawami może połączyć przyjaciół i uczynić ich, jak mówili starożytni, „jedną duszą w dwóch ciałach”. Aby się zaprzyjaźnić, a potem ocalić przyjaźń w czasie próby, potrzebne są pasja, wzajemne zachwycenie się sobą, a zatem – jak pisał papież – udział erosu, owej wewnętrznej siły, która ożywia fascynację istnieniem drugiego człowieka. Tak więc przyjaźń, podobnie jak miłość, może się rozwinąć dzięki jego działaniu.

Przyjaźń jest nie tylko intymną więzią, jaka może łączyć dwie osoby. Jest również stanem ducha i etyczną postawą wobec całej rzeczywistości. „Człowiek i rzeczy przestały podawać sobie przyjazną dłoń, przechodząc do wzajemnej konfrontacji” – pisze Franciszek w encyklice *Laudato si’*. Opublikowana nieco ponad trzy lata temu diagnoza jest jednym z najbardziej bezkompromisowych obrazów współczesnej kultury, jakie powstały w ostatnim czasie. Konfrontacja, o której pisze papież, jest konsekwencją instrumentalnego podejścia do świata i relacji. Dążenia do podporządkowania sobie rzeczywistości i budowania więzi opartych na sile. Bezkompromisowość diagnozy wyraża się w przekonaniu, że wyjście z kryzysu, w którym pogrążamy siebie i nasz świat, możliwe jest jedynie na drodze jednoznacznego wyboru: konfrontacja lub przyjaźń.

Życie w przyjaźni to poszukiwanie harmonii, czyli takiego współistnienia, które umożliwia rozwój bez niszczenia lub podporządkowywania sobie innych osób, istot lub rzeczy. Przyjaźń to poszukiwanie tego, co łączy, budowanie wspólnoty opartej na otwartości i bezinteresowności. Taka wizja jest oczywiście utopią, której najważniejszą rolę okazuje się wskazanie kierunku, w jakim muszą zmierzać nasze działania, jeśli chcemy odmienić bieg rzeczy oraz rozbudzić w ludziach wolę zmiany.

W *Roku myśliwego*, autobiograficznej refleksji o przeżywaniu przyjaźni, Czesław Miłosz pisał o niej tak: „Jest to fizyczna radość, radość oczu na widok przyjaciela, taka sama jak na widok kobiety, którą kochamy, rodzaj aprobaty bytu”. Uczmy się zatem sprzyjać przyjaźni, rozwijać przyjacielskie więzi i wyciągać przyjazną dłoń do innych! — Z

SPIS TREŚCI

34 **Prawo do ziemi, prawo do głosu**
Mateusz Marczewski

44 **Ludzie, co wy robicie?!**
Janusz Poniewierski

52 **Sztuczna inteligencja zagrożeniem dla chrześcijaństwa?**
Jonathan Merritt

fot. Piotr Baracz/East News/fot. Darrian Traynor/Getty/fot. Bartek Mrozowski/fot. Donald Iain Smith/Photodisc/Getty

84

Pisma na piśmie

Rynek czasopism kulturalnych, literackich i artystycznych w Polsce jest wymagającą niszą. Czytelnicy i czytelniczki prasy po prostu nie wiedzą o istnieniu pewnych tytułów. Niski poziom czytelnictwa (w ogóle), chimeryczne zasady finansowania (zależne od konkursów grantowych), wąska sieć dystrybucji, wysokie koszty produkcji (druk) to problemy, z którymi mierzą się wydawcy oraz redaktorzy

TEMAT MIESIĄCA

- 8 **Niewiele o przyjaźni**
Jacek Filek
- 12 **Inni ludzie, nasze szczęście**
Katarzyna Growiec w rozmowie z Anną Mateją
- 20 **Jestem obok i niczego nie oczekuję**
Justyna Czechowska i Julia Fiedorczuk w rozmowie z Anną Marchewką
- 28 **Przyjaźnie w listach**
- 30 **Uczennica Jonny**
Tove Jansson (tłum. Justyna Czechowska)

SPOŁECZEŃSTWO • ŚWIAT

- 34 **Prawo do ziemi, prawo do głosu**
Mateusz Marczewski

PUBLICYSTYKA

- 44 **Ludzie, co wy robicie?!**
Janusz Poniewierski

FELIETONY

- 48 **Coraz bliżej albo coraz mniej**
Józefa Hennelowa
- 49 **Ogrody pamięci**
Janusz Poniewierski
- 83 **Schodami w górę, schodami w dół**
Angelika Kuźniak

IDEE

- 52 **Sztuczna inteligencja zagrożeniem dla chrześcijaństwa?**
Jonathan Merritt
- 57 **Futurologia czy futureligia?**
Krzysztof Kornas
- 68 **Smutne dzieje Czarnego Piotrusia**
Piotr Oczko

STACJA: LITERATURA

- 74 **Stary człowiek**
Anna Arno

LUDZIE • KSIĄŻKI • ZDARZENIA

- 86 **Gorzkie żale**
Leszek Bugajski
- 88 **Robić swoje**
Marta Mizuro
- 90 **Otwarcie na świat**
Barbara Toruńczyk
- 93 **Boczne ścieżki**
Dorota Groyecka
- 94 **Krótką historia pism po 1989 r.**
- 96 **Od solidarycy do TypoPolo – a nawet dalej**
Maciej Robert
- 100 **Własną drogą**
Andrzej Brzeziecki
- 102 **Nadpamiętanie i niedopamiętanie**
Zbigniew Rokita
- 104 **Szałeństwo smutku albo katalog splenników i ludzi zadumowych**
Iwona Boruszkowska
- 108 **Paranoja jest goła**
Anna Marchewka
- 110 **Królik, czyli ja**
Olga Drenda
- 112 **Zapach schyłku lata**
Ilona Klimek
- 114 **Noty o książkach**
- 116 **Moi, mistrzowie**
Wojciech Bonowicz
- 118 **W księgarni**
Marcin Wilk

ZNAK
M I E S I Ą C Z N I K

ul. Tadeusza Kościuszki 37, 30-105 Kraków
tel. (12) 61 99 530, fax (12) 61 99 502
e-mail: miesiecznik@znak.com.pl
www.miesiecznik.znak.com.pl

redakcja: Mateusz Burzyk (sekretarz redakcji), Marta Duch-Dyngosz, Monika Gałka, Michał Jędrzejek, Ilona Klimek, Elżbieta Kot, Dominika Kozłowska (redaktor naczelna), Urszula Pieczek, Janusz Poniewierski, Agnieszka Rzonca, Henryk Woźniakowski

zespół: Michał Bardel, Wojciech Bonowicz, Halina Bortnowska, Bohdan Cywiński, Bartłomiej Dobroczyński, Tomasz Fiałkowski, Tadeusz Gadacz, ks. Michał Heller, Józefa Hennelowa, Wacław Hryniewicz OMI, Jerzy Illg, Piotr Kłodkowski, Janina Ochojska-Okońska, abp Grzegorz Ryś, Władysław Stróżewski, Karol Tarnowski, Łukasz Tischner, Stefan Wilkanowicz

współpraca: Iwona Boruszkowska, Krzysztof Kornas, Dobrosław Kot, Daniel Lis, Artur Madaliński, Anna Marchewka, Anna Mateja, Andrzej Muszyński, Tomasz Ponikło, Miłosz Puczydtowski, Justyna Siemienowicz, ks. Grzegorz Strzelczyk, Marcin Wilk, Marcin Żyła

projekt graficzny pisma: Władysław Buchner, Rafał Buchner

projekt graficzny numeru, skład i łamanie: Łukasz Podolak (Weird Gentlemen)

fotoedycja: Marcin Kapica

korekta: Barbara Gąsiorowska

ilustracje portretowe: Patrycja Podkościelny

druk: Drukarnia Colonel, Kraków, ul. Dąbrowskiego 16

nakład: 1600 egz.

promocja i reklama: tel. (12) 61 99 530, e-mail: miesiecznik@znak.com.pl

prenumerata: Anna Kończyk, tel. (12) 61 99 526, e-mail: handlowy@znak.com.pl

Redakcja nie zwraca tekstów niezamówionych oraz zastrzega sobie prawo ich redagowania i skracania. Redakcja nie odpowiada za treść zamieszczanych ogłoszeń. Rozpowszechnianie redakcyjnych materiałów publicystycznych bez zgody wydawcy jest zabronione.

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

*Oto. Mędrcy ze Wschodu przybyli do
Jerozolimy i pytali: «Gdzie jest nowo
narodzony król żydowski? Ujrzelśmy
bowiem jego gwiazdę na Wschodzie
i przybyliśmy oddać mu pokłon».*

Mt 2, 1b-2

Fotos z serialu *Genialna przyjaciółka* opartego na bestsellerowej książce Eleny Ferrante
fot. HBO

Temat Miesiąca

Pochwała przyjaźni

Raport CBOS-u z 2017 r. *Sens życia wczoraj i dziś* pokazuje, że w ciągu ostatnich 10 lat znacznie wzrosła liczba Polaków, którzy zwracają uwagę na znaczenie przyjaźni w ich życiu. Przyjaźń pozwala nam osiągnąć szczęście: stanowi przestrzeń wolności, nie wiąże się z presją spełniania czyichś oczekiwań, daje szansę na odpoczynek. W kontekście takich zjawisk jak kryzys tradycyjnej rodziny, a co za tym idzie: rosnąca liczba rozwodów, powstawanie związków patchworkowych, a także popularność singielstwa to właśnie przyjaźń często staje się w naszym życiu dominującą relacją.

W czym tkwi siła przyjaźni? Czym przyjaźń różni się od miłości? Jak zmienia się jej rozumienie? Czy przyjaciele mogą zastąpić rodzinę?

O przyjaźni opowiadają:

Jacek Filek, Katarzyna Growiec,
Justyna Czechowska, Julia Fiedorcuk
oraz Tove Jansson